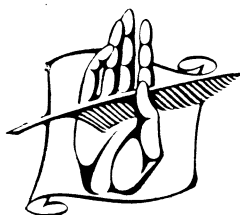

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1976 METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“ • VILNIUS • 1977

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN HISTORY

1976

VILNIUS

1977

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1976

VILNIUS

1977

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1976

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС» • ВИЛЬНИУС • 1977

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Vytautas MERKYS, Vacys MI-
LIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZDŪNAITĖ (sek-
retorė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas TAUTAVIČIUS,
Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius),
Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pava-
duotoja)

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ. ГОД 1976

На литовском языке

Издательство «Мокслас» ЛитССР, г. Вильнюс, 1977 г.

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS. 1976

Redaktorė A. Bendorienė. Viršelis dailininko R. Dichavičiaus. Meninis redaktorius A. Žvilius. Techninė redaktorė A. Vaičiūnaitė. Korektorės: G. Zaščizinskienė, D. Baratinskienė
IB Nr. 1213

Duota rinkti 1977.VIII.4. Pasirašyta spausdinti 1977.XII.14. LV 13049. Popierius: spaudos Nr. 1, form. 70×90^{1/16}. 12,87 sp. l., 16,53 apsk. l. l. Tiražas 1500 egz. Kaina 2 rb 50 kp. Leidykla „Mokslas“, Vilnius, Sierakausko g. 15. Spausdino „Vaizdo“ sp., Vilnius, Strazdelio g. 1. Užsakymo Nr. 2476.

M $\frac{10604-227}{M 854(10)-77}$ Z-77

© LTSR MA Istorijos institutas, 1977

PUBLIKACIJOS

DEODATO SEPTENIJAUŠ GOŠTAUTŲ „PANEGIRIKA“

STASYS LAZUTKA, EDVARDAS GUDAVIČIUS

Apie I Lietuvos Statuto Lauryno nuorašą mūsų spaudoje jau rašyta¹. Su juo viename foliante greta kitų, paprastai lydinčių Statutą aktų įrištas A. Goštauto sekretoriaus Deodato Septenijaus kreipimasis į to meto feodalinę visuomenę, apibūdinantis A. Goštautą kaip Statuto sudarytoją². Kartu šis nepaprastai įdomus dokumentas yra savotiška Goštautų panegirika ir tuo pačiu yra gretintinas su A. Goštauto 1525 m. memorialu didžiajai kunigaikštieniui Bonai³. Tačiau tai nėra tų pačių faktų kartojimas. Todėl Deodato kreipimasis yra svarbus to meto politinės istorijos šaltinis, juo labiau, kad iki šiol jis mokslui nežinomas. Keliose vietose jis primeina Bychovco kroniką. Kartu atsiranda dar vienas argumentas pagrįsti M. Jučo⁴ ir ypač R. Jaso⁵ išvadai, kad ši kronika gimusi Goštautų aplinkoje.

Seniausias žinomas panegirikos egzempliorius yra I Lietuvos Statuto Lauryno nuorašo (1531 m.) foliante. Antras egzempliorius (taip pat surašytas lotyniškai ir turįs pažymėtą 1604 m. datą) įdėtas į to paties Statuto lenkiško Ališavos nuorašo pabaigą (baigiamas 209 p.). Kituose analogiškos struktūros Statuto foliantuose (Dzialinskio, Zamoiskių, Pulavų) jo nėra.

Deodato „panegirika“ kalba ir apie ją patį, kaip I Statuto surašytoją⁶. Terminų „kunigaikštaičiai“, „ponaičiai“ (ducelli, dominicelli — žr. tekstą) vartojimas būdingas baltarusių kalbai (княжата, панята), o už lotynų kalbą reikėtų pasisakyti dėl sulotyninto sekretoriaus vardo ir teksto —

¹ Raudeliūnas W. Rękopisy statutów litewskich.—„Czerwony sztandar“, 1974 gruodžio 6; Stepanauskas L. Nežinomas I Lietuvos Statuto nuorašas.—„Literatūra ir menas“, 1976 kovo 27; Raudeliūnas V. Lotyniškieji I Lietuvos Statuto nuorašai.—„Bibliotekų darbas“, 1976, Nr. 4.

² Lazutka S., Gudavičius E. Naujas I Lietuvos Statuto rankraštis.—„Bibliotekų darbas“, 1976, Nr. 7.

³ Acta Tomiciana (toliau — AT). Tomus septimus... S. I., s. a. p. 258—269 (Nr. 36). Plg.: Ochmański J. Nad Kroniką Bychowca.—„Studia źródłoznawcze“, t. 12, 1967.

⁴ Jučas M. Lietuvos metraščiai. V., 1968, p. 117.

⁵ Lietuvos metraštis. Bychovco kronika (toliau — LM). V., 1971, p. 28—29.

⁶ „[...] ex mandato domini mei [...] scripsi Iura hec [...]“

Ališavos antrininko. Žodžiu, tai dar tirtinas klausimas, lygiai kaip ir paties Deodato asmens išaiškinimas. „Deodatas“ gali būti ir slaviško „Bagdono“ (baltr. Богдан) ar graikiško „Teodoto“ (baltr. Федот) lotyniškoji transformacija. „Septenijus“—lotyniškai „septynmetis“—gali turėti šią tiesioginę prasmę, bet gali būti ir sekretoriaus pravardė.

Literatūroje „panegirika“ skelbiama pirmą kartą.

Skelbiamas tekstas saugomas Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Šulpfortės miesto vidurinės mokyklos bibliotekoje (signatūra: M Scr, A-59, l. 156—159). Esamomis aplinkybėmis jis sąlyginai vadintinas originalu. 1604 m. kopija (Ališavos nuoraše) saugoma Varšuvos Tautinėje bibliotekoje (signatūra Akc. 8088).

PUBLIKACIJA

Ego Deodatus Septennius, notarius magnifici Alberti Martinidis Gastolth, heredis de Geranoyny murata, palatini vilmensis, cancellarij Magniducatus Lithuanie, capitanei byelscensis et mozirensis, ex mandato eius clemencie domini mei clementissimi scripsi iura hec et, attendens bonam et virtuosam conservacionem predecessorum domini mei clementis et eius clemencie erga principes huius dominij magnos duces Lithuanie et erga totum commune bonum terrestre, hoc manifesto reuerendis in deo patribus episcopis, prelatis et magnificis ducellis et baronibus consiliarijs et generosis boyaris, nobilitati et toti milicie Magniducatus Lithuanie. Prout est bene notum vestre clemencie, quod ad optionem et ad frequentes preces omnium vestre clemencie dominorum consiliariorum, et eciam ducellorum et dom[ini] cellorum et boyarorum, nobilitatis et tocius milicie Magniducatus Lithuanie impepcionem collorum contra hostes sue clemencie principis, dignatus est eius clemencia princeps ex singulari gracia et liberalitate sua huic suo Magno || ducatu Lithuanie iura cristianica scripta concedere. Sua clemencia princeps, magnus rex Sigismundus, mandavit domino meo, vt cancellario et officiali terrestri, ea componere et conscribere. Tunc, quamuis sua clemencia existens circa essenciam principis magnis et difficilibus negocijs obligatus, attamen ad mandatum regis sue clemencie et eciam ad votum vestre clemencie dominis consiliarijs et toti milicie Magniducatus Lithuanie non abhorruit eam difficultatem et laborem suscipere propter commune bonum, prout consueuerunt prius predecessores eius clemencie hoc facere. ¹—Id est auus eius clemencie dominus Joannes Gastolth, palatinus vilmensis, qui fuit administrator in annis teneris famate memorie Kazimiri regis, ex commissione dominorum consiliariorum et tocius milicie dominij sue clemencie dominici Magniducatus Lithuanie⁻¹, ²—vbi eo tempore quidam ex ducellis, videntes teneritatem annorum Casimiri reguli, idest filij regis, obsederant castra sue clemencie, hoc est Smolensko et Bransko, vbi auus domini mei illa castra expurgavit et subegit econuerso sub potestatem dominicam⁻². ³—Ad || hoc quidam ducelli in iuventute Kazimiri regis voluerunt eum dolose in venacionibus occidere. Aws domini mei, eius clemencia, princi-

pem suum ab eo ratione sua excustodiuit et eos, qui aspirabant ad collum dominicum, puniri dedit et totum dominium Magnumducatum Lithuanie et dominum suum in integritate conseruauit vsque ad discretos annos eius clemencie⁻³. Et pater domini mei bone memorie dominus Martinus Gas-tolth, palatinus trocensis, eciam multa et notabilia seruicia fecit. ⁴-Quibusdam ex vestra clemencia sunt memorabilia, quomodo videlicet sua clemencia, tenens castrum dominicum finitimum Kyow, multum seruicio-rum fecit reipublice. Attamen inter cetera non minus seruicium hoc fecit, quod cesarem Murduwlath et Avdar ceperat et super Arthopolotho curiam cesaris prostrauit et a Kyowia vsque ad Towanij in pace sue clemencie conseruauit et potenter tutatus est.⁻⁴ Tandem existens palatinus trocensis, quamuis valitudinarius fuerit, omnia seruicia et onera rei publice cum dominis fratribus suis equaliter portauit. ⁵-Dominus meus, eius clemencia, post patrem suum paruus remanit et, cum || annos suos cepit adipisci existens aduc in teneris annis, consuevit seruicia exhibere dominis et rei publice, hoc est prout serene memorie regi Alexandro et eciam moderno principi regi Sigismundo⁻⁵. ⁶-Vbi sub famate memorie rege Alexandro, dum sua clemencia fuit palatinus nouogrodensis, eo tempore hostium paganorum Tartharorum venerant nonaginta millia et castrum dominicum Nouogrodek obsidione enixerant, eius clemencia illud castrum dominicum a tali potente hoste protexit⁻⁶. Tandem sub felici principatu moderni principis magni regis Sigismundi, ⁷-cum ab eius clemencia Poloczko tenuit⁻⁷, ⁸-frequentes equitaciones et insignia obsequia eius clemencie fecit principi et reipublice et hostem lacerauit, vbi fecit equitacionem et Lutij ciuitatem insignem exussit et ante mag-num prelium ducem Petrum Jeleczkij, palatinum moskowiensem, pro-strauit et linguas insignes, alios captivos, cepit et ad principem, eius clemenciam, primitus misit⁻⁸. ⁹-Insuper fuit voluntas et mandatam regis, eius clemencie, vt eius clemencia proficisceretur contra cesareollum Bahatvr || Solthan ad Czerkassi; prout eius clemencia illuc equitauit et reflexit centum millia hominum, qui erant cum cesareollis profecti in dominium eius clemencie Magnumducatum Lithuanie, et eos retinuit per operam et magnam impensam suam et eos conuertit cum omnibus hijs hominibus eorum ad hostem eius clemencie⁻⁹. ¹⁰-Et eodem tempore prin-ceps, eius gracia, miserat exercitum suum in terram hostilem sub Opocz-kam⁻¹⁰. ¹¹-Et tandem, dum eius clemencia venit ad palatinatum polo-censem, copie hostis dominici, magniducis Moskoue, hoc castrum dominicum Poloczko circumdederunt et potenter varijs ac admirandis inst-umentis per quatuor ebdomadas oppugnacioni eius insteterunt, vt globis desuper conantibus, ita globis igneis, prout eciam diuersorum tormento-rum iaculis. Eius clemencia cum diuino auxilio sine vllo resecamine dexteritate et diligencia sua a tam forti vi hostili hoc castrum dominicum retinuit. Et ne dum castrum retinuit, sed adhuc prostrauit tres palatinos — ducem Iwanum Buijuoss et ducem Alexandrum Kaszyn et Wasilium Ouem, vbi hominum || occisorum in loco remanserunt octo millia et nonaginta capita insignia in captiuitatem sunt cepta.⁻¹¹ ¹²-Et tandem

princeps, sua clemencia, attendens super tam insignia et ponderosa ac sumptuosa seruicia domini mei et videns eius clemencie idoneitatem, de gracia sua dominica dedit eius clemencie palatinum vlnensem et cancellarium.^{-12 13}—Et existente eius clemencia palatino vlnensi, in his temporibus pagani Tarthari, copie multe, venerunt in dominium dominicum tempore hiberno, ad bellum inconuenienti, et dampnum insigne dominio dominico fecerunt. Eius gracia dminus meus, videns hoc dampnum dominicum et ruinam magnam terrestrem, et amando principem et rempublicam terrestrem, omissa consuetudine vetusta predecessorum, suorum, palatinorum vlnensium (qui nunquam ad insecucionem post homines hostiles proficiscebantur et custodierunt locum dominicum Vilnam), eius clemencia eodem tempore contra hostes hos fortes, quasi ad quam violenciam, cucurrit; et videns hoc tota milicia Magniducatus Lithuanie post eius clemenciam accelleravit. Et sub tam ve||loci accelleracione domini mei et seruicium insigne principi, eius gracia, et huic dominio factum est: Tarthari capitaliter vltra Kyowiam in quadraginta miliaribus sunt prostrati, in quo quidem prelio fuerunt de curia domini mei ducelli et dominicelli quingenti equites⁻¹³. Et quamuis hec omnia insignia seruicia eius clemencie et virtuosa conseruacio eius clemencie sunt nota et manifesta, in primis principi et omnibus vestre clemencie, quamuis hoc non fuit opus scribi, nisi ego, famulus domini mei, vestre clemencie ad memoriam adduco, vt quilibet talia seruicia et virtuosam conseruac[i]onem domini mei, eius clemencie, bene in respectu habeat et recordetur, que eius clemencia gessit principi, eius clemencie, et huic dominio eius clemencie et reipublice, et in antea eius clemencia dante deo faciet, quousque dominus deus propter commune bonum in sanitate et prosperitate, et in gracia sua sanctissima dignabitur eius clemenciam in hoc seculo conseruare.

Vertimas

Aš, Deodatas Septenijus, įžymiojo pono Alberto Martynaicio Goštauto, Geranonių pilies tėvonio, Vilniaus vaivados, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Bielsko ir Mozirio seniūno, sekretorius, pavestas jo mylستos maloningiausiojo mano pono, surašiau šią teisę ir, atsižvelgdamas į maloningojo mano pono pirmtakų bei jo mylستos širdingą bei sąžiningą atsidavimą šios valstybės valdovams, didiesiems Lietuvos kunigaikštėiams, ir visam bendrajam šalies labui, šiuo skelbiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gerbiamiesiems dievuje tėvams vyskupams, pralotams ir įžymiesiems kunigaikštėiams bei ponams tarėjams, ir kilmingiesiems bajorams, šlėktoms bei visai riterijai. Jūsų mylستos gerai žinote, kad pageidaujant bei dažnai prašant visiems jūsų mylستoms ponams tarėjams, taip pat kunigaikštėiams bei ponaičiams ir bajorams, šlėktoms bei visai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės riterijai nesigailint gyvybės prieš jo mylستos valdovo priešus, teikėsi jo mylستا valdovas savo ypatinga malone ir dosnumu šiai savo valstybei, Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, suteikti rašytinę krikščioniškąją teisę. Jo mylستا valdovas, didysis karalius Žygimantas, pavedė mano ponui, kaip kancleriui ir šalies urėdui, ją sudėstyti ir surašyti. Tuomet, kad ir kiek jo mylستا greta valdovo buvo užsiėmęs dideliais bei sunkiais darbais, vis dėlto, pavedus jo mylستai karaliui ir taip pat pasišvešdamas jūsų mylستoms ponams tarėjams bei visai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės riterijai, nepabūgo prisiimti šitų sunkumų ir darbo vardan bendro labo, kaip jau jo mylستos pirmtakai buvo įpratę šitaip daryti.¹— T. a. jo mylستos senelis ponas Jonas Goš-

tautas, Vilniaus vaivada (kuris, esant mažamečiui garsios atminties karaliui Kazimierui, buvo valdytojas — pavedus jo mylstos nuosavos valstybės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, ponams tarėjams ir visai riterijai) —¹, ²— kai tuo metu tūli kunigaikštaičiai, matydami karalaičio, t. y. karaliaus sūnaus, Kazimiero nebrandumą, apgulė jo mylstos pilis, k. a. Smolenską ir Brianską, tai mano pono senelis tas pilis išvadavo ir iš naujo pajungė valdovo valdžiai.² ³— Be to, tūli kunigaikštaičiai karaliaus Kazimiero jaunystės metais norėjo jį bemedžiojantį klasingai nužudyti. Jo mylsta mano pono senelis savo sumanumu nuo to savo valdovą apsaugojo ir tuos, kurie kėsinosi į valdovo gyvybę, atidavė nubausti, ir visą valstybę — Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę — bei savo valdovą sveiką išsaugojo iki jo mylstos brandžių metų.³ Ir mano pono tėvas šviesios atminties ponas Martynas Goštautas, Trakų vaivada, taip pat daug bei žymiai pasitarnavo.⁴— Kai kas jūsų mylستų prisimena, kaip būtent jo mylsta, laikydamas toliausiąją valdovo Kijevo pilį, daug pasitarnavo viešajai gerovei. Tačiau, be kita ko, nemažiau pasitarnavo, kai cezarij Nur Dauletą ir Aidarą sučiupo ir ties Artopolotu cezario buveinę išgriovė, ir nuo Kijevo iki pat Tavanės jo mylstos valioje išlaikė bei užtikrintai išsaugojo.⁴ Pagaliau, būdamas Trakų vaivada, kad ir sirgdamas, visas viešosios gerovės tarnybas bei sunkumus su savo broliais ponais lygiomis pakeldavo.⁵— Jo mylsta mano ponas paliko po savo tėvo mažas ir beaugdamas, dar būdamas labai jaunas, įpratę pasitarnauti valdovams bei viešajai gerovei, t. y. tiek šviesios atminties karaliui Aleksandrui, tiek ir dabartiniam valdovui karaliui Žygimantui.⁵ ⁶— Kai (valdant garsios atminties karaliui Aleksandrui, o jo mylستai esant Naugarduko vaivada) tuo metu priešų pagonių totorių atėjo devyniasdešimt tūkstančių ir valdovo Naugarduko pilį apgulė, jo mylsta tą valdovo pilį nuo šitokio stipraus priešų apgynė.⁶ Pagaliau, laimingai valdant dabartiniam valdovui didžiajam karaliui Žygimantui, ⁷— laikydamas iš jo mylstos Polocką⁷, ⁸— dažnus žygius ir dideles paslaugas jo mylستai valdovui bei viešajai gerovei atliko ir priešų vargino, kai padarė žygi ir garsųjį Lukų miestą sudegino, o didžiojo mūšio išvakarėse Maskvos vaivada kunigaikštį Petrą Jeleckį įveikė ir įžymius liežuvius, kitus belaisvius, sučiupo bei valdovui, jo mylستai, pirmiausia pasiuntė.⁸ ⁹— Be to, jo mylsta karalius pageidavo ir pavadė jo mylستai vykti prieš cazaraitį Bahatur Sultoną prie Čerkasų; o jo mylsta ten ir nuvyko ir sustabdė šimtą tūkstančių žmonių, kurie su cezaraičiais atėjo į jo mylstos valstybę, Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, ir juos sulaukė didelėmis savo pastangomis bei išlaidomis, ir nukreipė juos su visais jų žmonėmis prieš jo mylstos priešą.⁹ ¹⁰— O tuo pat metu jo malonybė valdovas pasiuntė savo kariuomenę į priešų žemę prie Opočkos.¹⁰ ¹¹— Ir jau jo mylستai atvykus į Polocko vaivadiją, valdovo priešų didžiojo Maskvos kunigaikščio pajėgos šią valdovo Polocko pilį apgulė ir stipriai įvairiais bei įmantriais pabūklais keturias savaites ją puolė: kiek iš viršaus krentančiais sviediniais, tiek ugniniais sviediniais, tiek ir įvairių patrankų šėviniais. Jo mylsta, dievui padedant, be jokių nuostolių savo sugebėjimais ir stropumu šią valdovo pilį nuo tokių stiprių priešų pajėgų išsaugojo. Ir ne tik išsaugojo pilį, bet greta to įveikė tris vaivadas — kunigaikštį Joną Buiносą ir kunigaikštį Aleksandrą Kašiną, ir Vosylių Aviną; kur užmuštų žmonių paliko lauke aštuoni tūkstančiai, o devyniasdešimt įžymių asmenų buvo paimta nelaisvėn.¹¹ ¹²— Ir pagaliau jo mylsta valdovas, atsižvelgdamas į tokias žymias ir svarias bei išlaidžias mano pono paslaugas ir matydamas jo mylstos sugebėjimus, iš savo valdovo malonės suteikė jo mylستai Vilniaus vaivadybę bei kanclerystę.¹² ¹³— Ir tuo metu, esant jo mylستai Vilniaus vaivada, didelės pagonių totorių pajėgos atėjo į valdovo valstybę nepatogiu kariauti žiemos metu ir didelių nuostolių valdovo valstybei padarė. Jo malonybė mano ponas, matydamas šitokius valdovo nuostolius bei didelį šalies nusiaubimą ir mylėdamas valdovą bei šalies viešąją gerovę, nesilaikydamas savo pirmtakų Vilniaus vaivadų senovinio įpročio (kurie niekad nepersekiodavo priešų žmonių ir saugodavo valdovo Vilniaus miestą) jo mylsta tuo pat metu prieš tuos narsius priešus, tartum kieno įžeistas, pašoko; o tai matydama, visa Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės riterija įkandinėjo jo mylstos nuskubėjo. Ir šitai periauti skubinant mano ponui, dar didelė paslauga jo malonybei valdovui ir šiai valstybei buvo padaryta: keturiasdešimt mylių už Kijevo totoriai buvo visiškai sutriuškinti, kuriose kautynėse mano pono būryje dalyvavo penki šimtai raitelių — kunigaikštaičių bei ponaičių.¹³ Ir kad ir kiek visos šitos jo mylstos didelės paslaugos ir jo mylstos sąžiningas atsidavimas yra žinomi ir akivaizdūs — pirmiausiai valdovui ir visiems jūsų mylستoms, — kad ir kiek šito nereiktų nė aprašinėti, vis dėlto aš,

mano pono tarnas, jūsų mylostų atminčiai pateikiu, kad kiekvienas jo mylostos mano pono sąžiningą atsidavimą ir šitokias paslaugas gerai įsidėmėtų bei prisimintų, kurias jo mylsta jo mylostai valdovui ir šitai jo mylostos valstybei bei viešajai gerovei atliko ir toliau jo mylsta, dievui leidžiant, teatlieka, kol viešpats dievas vardan bendro labo teiksis jo mylostą šiame gyvenime palaikyti savo šventa malone ir sveiką bei laimingą.

Komentarai

1—1. Apie Jono Goštauto regentystę Kazimiero paauglystės metais, pavedus ponų tarybai, kalba Bychovco metraštis⁷.

2—2. Bychovco metraštis taip pat pasakoja apie J. Goštauto atsiimtas pilis, tik Smolensko paėmimas čia priskiriamas pačiam Kazimierui⁸.

3—3. Deodato užuomina apie pasikėsinimą prieš Kazimierą žymiai konkrečiau nušviesta Bychovco metraštyje. Būdinga tai, kad sutampa abiejų pasakojimų pabaiga (pasikėsintojai nubausti mirtimi)⁹.

4—4. Martynas Goštautas buvo Kijevo vaivada 1471—1480 m.¹⁰ Nur Dauletą šaltiniai vadina Krymo chanu 1466—1468/9 ir 1478 m., o tuo tarpu 1468/9—1477 ir nuo 1479 m. valdė kiti chanai¹¹. Aidaras—Nur Dauleto brolis, kiek galima spręsti, visą šį metą jį palaikęs¹². Jų abiejų biografijoje yra dar daug spragų¹³. Vertinga Deodato pasakojimo

⁷ Полное собрание русских летописей (toliau—ПСРА), т. 32. М., 1975, с. 157; „Y usłyszys o tom dostowirno weliki kniaz' Kazimir y panowe—rada Welikoho kniastwa, y posyłaite' wbordze z woyskom Jana Gasztolta, ktoromuo pry podiaczki poruczylei welikoho kniazia Kazimira diadeiu, bie bo ceszcze kniaz' Kazimir mał“.

⁸ Ten pat, p. 157—159: „Y tot Jan Gasztolt, po poweleniju kniazia welikoho iechał pod tyj horody y tych mociu czerez mecz dostał, y wsi w cełosty prywernuł ko Welikomuo kniastwu, a Jurja Nosuta wtek do Mazowsz (Palenkės pilys.—S. L., E. G.)... A. Michajłyszko Żygimontowicz... wstremisia na beh w dalnij swoj horod, ko Bransku... Y kniaz weliki Kazimir, sobrawszy siły swoi litowskij, y posyłaite' wbordze diadiu swojeho Iwana Gasztolta; on że tam jechawszy y horod... Branesk otmet' k Welikomuo kniastwu“; p. 158: „Y weliki kniaz Kazimir, sobrawszy wsi swoj siły litowskij, toie ż oseni pryde sam swojeju hołowuju ko Smolensku, y Smolensk otmet...“

Plg.: LM, p. 129—130, 289 (R. Jaso komentarai).

⁹ ПСРА, с. 32, 159: „... y umysłił [Mykolas Žygimantaitis] žłuiu radu odnostayniui, welikoho kniazia Kazimira o smert pryprawiti, y zamknet umysł swoj z kniazia Wołožynskimi imenom Suchty, szto kniazia Kazimira zabit' w łowech... Y Jan Gasztolt u mnoze ludey podkaiet welikoho kniazia Kazimira za Starymi Troki. Y žalował toho welmi, y wbordze otprawit' za nimi u pohoniu, y whonili ich... y tam że tych kniazey Wołožynskich... poymali, a postanych ludey ot Michajłyszka pobili, a innych... priweli... do Trok, a tam že ich pohubili“.

Plg.: Kolankowski L. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, t. 1. Warszawa, 1930, p. 240.

¹⁰ Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386—1795 przez Józefa Wolffa. Kraków, 1883, p. 19.

¹¹ Joannis Długossi seu Longini canonici cracoviensis Historiae polonicae libri XII, Tomus V, Liber XII (XIII). Cracoviae, MDCCCL XXVIII, p. 470, 519, 670; Сборник императорского русского исторического общества, том сорок первый. С.-Петербург, 1884, с. 13—17 (№№ 3—5); ПСРА, с. 28. М.—Л., 1963, с. 147. Plg.: Базилевич К. В. Внешняя политика русского централизованного государства. Вторая половина XV века. М., 1952, с. 103—117; Spuler B. Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223—1502. Leipzig, 1943, p. 174—186; K. Bazilevičiaus ir B. Špulerio darbuose pateikta išsami klausimo bibliografija.

¹² Базилевич К. Мин. веик., p. 117.

žinia apie M. Goštauto susidūrimą su Nur Dauletu gali būti susieta tik su pastarojo antroju chanavimu (1478 m.).

5—5. M. Liubavskis nurodo, kad 1501—1502 m. A. Goštautas buvęs valdovo maršalka¹⁴, kuo abejoja I. Malinovskis¹⁵. 1502 m. A. Goštautas liudija ponų akte, bet joks titulas ten dar neminimas¹⁶. 1503—1509 m. jis buvęs taurininku¹⁷. Naugarduko vietininku A. Goštautas buvo 1503—1506 m., vaivada 1508—1509 m.¹⁸. XVI a. pradžioje jis turėjo 20—25 metus; „mažu“ vadinamas todėl, kad buvo vienas jauniausių ponų tarybos narių¹⁹.

6—6. XVI a. pradžioje Krymo totorių puolimai buvo ypač intensyvūs ir toli siekiantys²⁰. Veikiausiai Deodatas kalba apie 1505 m. Naugarduko užpuolimą, kurio gynybai iš tikrųjų sėkmingai vadovavo A. Goštautas²¹.

7—7. Polocko vaivada A. Goštautas buvo 1513—1519 m.²²

8—8. Deodato pasakojimą patvirtina popiežiaus legato Pizono laiškas: prieš išžygiuojant Lietuvos kariuomenei prie Oršos (čia 1514.IX.8 įvyko minimas „didysis mūšis“), Polocko vaivada (t. y. Albertas Goštautas) iš tikrųjų atliko diversinį reidą į Rusijos pasienio sritį²³. Savo ruožtu mūsų šaltinis iliustruoja Pizono žinią konkrečiomis detalėmis: maskvėnų vaivados vardu ir diversijos rajonu. „Lutij“—Polockui kaimyninė Didžiųjų (Veikikje) Lukų tvirtovė. Šiuo metu šaltiniuose ji vadinama ir be pažyminio²⁴.

9—9. 1518 m. Čerkasuose A. Goštautas iš tikrųjų derėjosi su Bahatur Sultonu; manoma, kad jie nesusitarė²⁵. Rusų metraščiai, kuriuos paremia ir mūsų šaltinis, rodo, kad čia bent iš dalies buvo susitarta²⁶.

¹³ Греков Б. Д., Якубовский А. Ю. Золотая Орда и ее падение. М.—Л., 1950, с. 421—422.

¹⁴ Любавский М. Литовско-русский сейм. М., 1900, с. 336—337.

¹⁵ Малиновский И. Рада великого княжества Литовского в связи с боярской думой древней России, ч. 2, вып. 2-ой. Томск, 1912, с. 412.

¹⁶ Kuzmińska M. Olbracht Marcinowicz Gasztold. Działalność Olbrachta Gasztolda 1503—1522.—„Ateneum Wileńskie“, r. IV, cz. 12—13. Wilno, 1927, p. 353.

¹⁷ Малиновский И. Мин. veik., p. 412; Wolff J. Мин. veik., p. 36.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Kuzmińska M. Мин. veik., p. 352.

²⁰ Stosunki z Mendli-Girejem chanem tatarów perekopskich (1469—1515). Akta i listy wydał [...] Kazimierz Pułaski (toliau — K. Pułaski. Stosunki...). Kraków—Warszawa, 1881, p. 81—93; Dundulis B. Lietuvos užsienio politika XVI a. V., 1971, p. 106—107. Plg.: ПСРЛ, с. 32, 101, 169—173.

²¹ Pułaski K. Stosunki..., p. 92—93; Kuzmińska M. Мин. veik., p. 354 (atsargiai dėl datos!).

²² Малиновский И. Мин. veik., p. 412. Vėliausiai galėjo būti paskirtas 1514 m. pradžioje — žr.: Kuzmińska M. Мин. veik., p. 363.

²³ AT, t. 3. S. 1. (1853), p. 202—208 (Nr. 246): „Veni tandem Julio mense Vilnam... rex exercitum paraverat... Eum igitur exercitum ubi rex ipse recensisset, ire in hostes jubet. Interea prefectus arcis Poloczko alia quadam via terras Mosci invadit ibique populatus omnia ingenti onustus preda revertitur. Dum itaque exercitus discessui se parat, videntur in loco quodam exploratores hostium... Vilne XXVI Septembris...“ (1514 m.). A. Goštauto išvykimą Polockan pateikia: Kuzmińska M. Мин. veik., p. 364.

²⁴ ПСРЛ, с. 28, 149: «...а отголе сами поидоша к Литовскому рубежю и, пришедши става в Луках...» (1480 г.); с. 353: «...на Луках на Великих в заставе...» (г. 1517).

²⁵ Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. Serya druga. Petersburg, 1898 (toliau — Szkice...), p. 305—308; Kuzmińska M. Мин. veik., p. 366—367.

²⁶ ПСРЛ, 13—1. С.-Перебур, 1904, с. 25—26 (atsargiai dėl datos!).

10—10. Žygis į Opočką nepavyko (1517 m.)²⁷. Tiesiogiai operacijai vadovavo Lietuvos kariuomenės lenkų algininkų vadas J. Sverčevskis, kuriam ir teko pagrindinė atsakomybė²⁸. Tačiau vyriausiasis vadas buvo etmonas K. Ostrogiškis²⁹. Deodatas, t. y. už jo pečių stovintis A. Goštautas, čia nepaiso etiketo (apie didžiojo kunigaikščio kariuomenės pralaimėjimus netiko kalbėti): siekiama bet kuria kaina įgelti asmeniniam priešui K. Ostrogiškiui, paminint Opočkos epizodą greta savo laimėjimų.

11—11. Aptariama vieta skirta 1518 m. Polocko apgulimui ir ties juo įvykusiam mūšiui, kuriam A. Goštautas vadovavo. Pergalę nulėmė staigus Lietuvos kariuomenės persikėlimas per Dauguvą, susisiekimas su Polocko įgula ir naktinis išpuolis³⁰. Užmuštų žmonių skaičius čia padidintas, panašiai kaip ir maskvėnų kariuomenės A. Goštauto memoriale Bonai³¹. Realesni skaičiai pateikiami Žygimanto II 1518 m. laiške Mehmed Girėjui (15 000 kariuomenės), kuriame taip pat minimi maskvėnų vaivados Jonas Buinosas ir Aleksandras Kašinas³².

12—12. Vilniaus vaivada ir kancleriu A. Goštautas buvo 1522—1539 m.³³

13—13. Aprašomo mūšio vieta ir totorių įsiveržimo gilumas sutampa su garsia Olšanicos pergale (1527 m.)³⁴. Jei Oršos mūšiui, kuriam vadovavo K. Ostrogiškis, D. Sep-

²⁷ AT, t. 4. S. 1., (1855), p. 204—205 (Nr. 266): „Reversi sunt tandem nostrī ab Opoczka... Semel tentarunt arcem ipsam oppugnare, sed infeliciter illis cessit; nimum enim celeriter et alacriter... sine ullis instrumentis irruerant... repulsi sunt nostrī cum clade non mediocri. Occisi enim sunt supra LX, inter quos optimus miles Sokol et MCD vulnerati...“; ПСРЛ, с. 28, 353: «...король Жигимант... наряда своих воевод, большего гетмана... Константина Острожского... и воевод лятцких и литовских... послал с великим нарядом и поущечным и с пищальным... к Опочке... А воевода и наместник Опочский... со всеми людьми... боряхоуся... крепко... з города побиха много множество людей королева воиска... и воеводу их большего лядцкой рати Сокола оубиха и знамя его взяша... Божии же враг... гетман Костянтин Острожской... с великим срамом отидоша».

²⁸ Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec... część ostatnia... Kraków, 1874 (toliau — Wapowski B. Kronika...), p. 152—153: „Inordinata oppugnatione effecit, ut Joannes Swierciowski... signo receptui dato, non sine acceptae cladis ignominia suos a temeraria oppugnatione revocare sit adactus... Satis constat in Joannem Swiercowski... arcis Opociae non expugnatae aut temere oppunataes culpam reiectam fuisse, cum disciplinae militaris oblitus multa obmiserit, quae in oppugnationibus fieri consuevissent...“

²⁹ Plg. 27 išn. A. Goštauto kaltinimas K. Ostrogiškiui: AT, t. 7, p. 261 (Nr. 36).

³⁰ Wapowski B. Kronika..., p. 157: „...est nunciatum apud Polocicam arcem cum Moscovitis prospere esse depugnatum, per Gastoldum et Joannem Boratiński... Septem equitum millia Moscovitarum apud Polocicam castra metati sunt... Bina erant equitum reglorum millia... ostenso vado... tuto transivit... regiarum copiarum duces, ea parte exercitum omnem traduxerunt, compositoque agmine procedentes, in Moscovitas, nil tale suspicantes, magno impetu irruerunt, qui... in fugam praecipites ruebant... Castra hostium direpta et arx Polocica liberata“, AT, t. 7, p. 265 (Nr. 36): „...per medias acies Moscorum penetravi intrepidus ac illesus ad arcem... paccavi omnia simulque nocte ex insidiis quinque milia hostium fudi et delevi arcemque... liberavi“; Записки Московии (Rerum moscovitarum commentarii) барона Герберштейна. С.-Петербург, 1866, с. 25—26. Plg. Ku z m i ņ s k a M. Min. veik., p. 365—366.

³¹ AT, t. 7, p. 265. Plg. skirtingą užmuštųjų skaičių Deodato pasakojime ir memoriale (žr. 30 išn.).

³² Pułaski K. Szkice..., p. 309—311.

³³ Малиновский И. Min. veik., p. 412.

³⁴ AT, t. 9. Posnaniae, MDCCCL XXVI, p. 44 (Nr. 49): „...dux Constantinus... magnum exercitum Tartarorum... ultra Kyoviam in quadraginta miliaribus non modo prostravit, sed etiam delevit“; p. 46 (Nr. 50); p. 55—56 (Nr. 56); p. 63—64 (Nr. 68); p. 211—213 (Nr. 202): „... (totoriai) usque ad Turow omnia populassent... ultra Chiow 30 militaria

tenijus (t. y. A. Goštautas) gali priešpastatyti reidą į D. Lukus, tai pastaruoju atveju nieko lygiavercio neturima. Todėl čia ir išauga pasakojimo apimtis, žūt būt, siekiama iškelti A. Goštauto indėlį. Nepaminėti Olšanicos Goštautas nesiryžo. Ši pergalė buvo gyvai prisimenama ne tik po poros metų, bet ir žymiai vėliau, pasitarnaudama ir poetiniu siužetu³⁵. Goštauto nuopelnas — gausaus būrio atvedimas. Būrio skaičius realus (500). 1528 m. kariuomenės sąrašė jis išrengia 426 raitelius³⁶.

pervenerant, ecce tibi dux Constantinus, coacta ex suis circiter 9 milium equitum manu cohorteque una peditum... eos assecutus fudit... delevit praedamque omnem recuperavit..."

³⁵ O pieczęciach dawnej Polski i Litwy. Napisał Teofil Zebrowski. W Krakowie, 1865, p. 57:

„Praedatur Scytha Lithuanos Holsanca sed amnis
Ultra Chiouiam quam fluit, ecce cadit.
Nam Constantinus Dux et Radivilus ut ante
Infestos hostes Marte favente necant
Clade quaterdecies sternuntur mille cruenta
Vix fuga tres magnos liberat ense duces
Bis quater eripiunt captorum millia nostri
Dena simulque domum non sine laude petunt“.

³⁶ Русская Историческая Библиотека, т. 33, Литовская Метрика, отдел первый, часть третья. Петроград, 1915, с. 8.